
MAREA BRITANIE ȘI CHESTIUNEA SUDULUI BASARABIEI (1856-1857)

Eugen-Tudor Sclifos

Cuvinte-cheie: sudul Basarabiei, Bolgrad, Marea Britanie, delimitare, conferință, compensație.

Problema Basarabiei reintră în vizorul Marilor Puteri odată cu începerea Războiului Crimeii. Emigranții români aflați în capitalele europene au înaintat numeroase memorii diplomaților francezi și britanici. Ele se refereau în mod special la necesitatea ca teritoriul dintre Prut și Nistru să revină Principatelor Române (Cernavodeanu 1992, 86; Cojocariu 1991, 47; Cojocariu 2010, 95). Evident, doleanțele românilor nu au fost ascultate, din moment ce puterile europene aveau altă agendă în materie de politică externă.

Totuși, înfrângerea Rusiei în Războiul Crimeii i-a impus acesteia o serie de condiții socotite umiltoare pentru o „putere formidabilă” ca imperiul de la răsărit. Una dintre ele era cedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei, a cărei rezolvare a fost anevoioasă (Brătianu 1940, 29). Cabinetul de la Petersburg învinuia Austria pentru că înaintase o asemenea propunere, la care au aderat Franța și Marea Britanie (Wetzzel 1985, 176). Interesele Austriei erau evidente; ea își dorea să substituie influența rusească cu cea austriacă în Principatele Române. Însă, cel mai înverșunat adversar al Rusiei s-a dovedit a fi Marea Britanie. Cabinetul de la Saint James era cel care dorea cu orice preț să dea lovitură „decisivă” puterii navale a Rusiei. H.J. Temple, lord Palmerston, prim-ministru al Marii Britanii, a precizat faptul că cedarea Basarabiei nu s-a făcut în interesul Austriei, dar în cel „britanic, francez, turcesc și european” (Schroeder 1972, 338). Inițial, Palmerston susținuse alături de John Russell un „program maximal” prin care Rusia să fie privată de întreg teritoriul Basarabiei (Catalan 1993, 150), de Polonia, de Circasia, Georgia (Catalan 1992, 760-761), însă s-a „lovit” de intransigența împăratului Napoleon al III-lea.

Rusia a acceptat condițiile de pace abia la 15 ianuarie 1856. Chiar dacă își dăduse adeviziunea inclusiv la rectificarea frontierei din Basarabia, di-

plomația rusă a „apelat” la sprijinul Franței, care nu manifestase vreun interes deosebit în această problemă. Petersburgul a propus un schimb de teritorii: Karsul (fortăreață din răsăritul Anatoliei, ocupată de ruși spre finele Războiului Crimeii) și sudul Basarabiei (Roux 1913, 89). Cert este faptul că o asemenea propunere a fost agreată de ministrul de externe francez, contele Walewski. Anterior, împăratul Napoleon al III-lea, într-o scrisoare către regina Victoria, accentua faptul că ambele puteri au avut pierderi enorme și nu merită efortul de a continua războiul cu Rusia pentru „quelques landes de Bessarabie” (Benson 2014, 206). Acesta era un prim semn, care ulterior a fost exprimat clar de Napoleon al III-lea. El preciza faptul că va susține proiectul unui schimb de teritorii și că va sprijini în mod necondiționat chestiunea Bolgradului. Walewski, având „acordul” împăratului francez de a susține „inițiativa” Rusiei, a început a „sonda” atitudinea celorlalte cabinete europene, în special poziția adoptată de Viena și Londra. În cazul de față ne interesează, în mod particular, poziția diplomației britanice, care s-a dovedit a fi în epocă cel mai „redutabil” adversar al Petersburgului. Ministrul francez l-a „instruit” pe contele Victor Fialin, conte de Persigny, să abordeze problema Basarabiei în fața diplomaților britanici cu maximă prudență¹. Anglia a respins cu vehemență orice tentativă de a se ajunge la un compromis cu Rusia. În această situație, problema Basarabiei urma să se afle pe agenda congresului de la Paris, care urma să își deschidă lucrările la 25 februarie 1856. Înainte de deschiderea lucrărilor congresului, plenipotențiarul britanic lord Clarendon, secretarul Foreign Office-ului, a avut „șansa” să se întâlnească cu ambii reprezentanți ai Rusiei, baronul Orlov și baronul Brunov. Discuția cu diplomatul Brunov s-a îndreptat spre chestiunea cedării sudului Basarabiei de către Rusia Principatului Moldovei.

¹ Walewski către Persigny, Paris, 22 ianuarie 1856. Archives des Affaires Etrangères (în continuare AAE), Corespondanțe Politique, Angleterre, vol. 704, f. 88.

Diplomatul britanic a accentuat faptul că Rusia trebuia să cedeze acest teritoriu, dar și toate celelalte ocupate în timpul ostilităților militare. Brunov, referindu-se în particular la chestiunea Karsului, a declarat fără ezitare că va folosi acest teritoriu ca „monedă de schimb” pentru frontiera basarabeană². Se putea observa cu „ochiul liber” că întreaga atenție a Rusiei era îndreptată anume spre problema delimitării frontierei în Basarabia, problemă devenită prioritate în politica sa externă. Lordul Clarendon, la sfârșitul raportului adresat lui Palmerston, nu a putut constata decât că Rusia nu își respectă „angajamentele” luate, deoarece își dăduse acordul la propunerile de pace austriece, iar acum venea cu alt punct de vedere³. Discuția cu Orlov s-a axat la fel pe problema Basarabiei. În schimb, plenipotențiarul Orlov a adus la cunoștință diplomatului britanic că împăratul Napoleon al III-lea susține propunerea Rusiei, fapt care ar reprezenta un avantaj real⁴. Nu în ultimul rând, plenipotențiarul rus dorea să se edifice asupra poziției adoptate de Marea Britanie în chestiunea schimbului de teritorii. Clarendon i-a dat de înțeles că Saint James-ul nu agreea o asemenea „tranzacție” și că va susține în cadrul congresului cedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei⁵.

Congresul de la Paris din februarie-martie 1856 a pus în discuție problema Basarabiei, însă punctele de vedere au fost antagoniste, mai ales între Franța și Marea Britanie. Tratatul din 30 martie 1856 stabilea, prin articolul 20: „Ea [linia de hotar] va pleca de la Marea Neagră, un kilometru spre est de la lacul Burna Sola (Burnaz), va ajunge perpendicular pe șoseaua Akkerman, va urma această șosea până la Valul lui Traian, va trece la sud de Bolgrad, va urca de-a lungul râului Ialpug până la Sărățica și se va sfârși la Catamori pe Prut” (Documente 2006, 42). De asemenea, s-a luat decizia ca o comisie mixtă, formată din reprezentanții Austriei, Franței, Marii Britanii, Imperiului Otoman și Rusiei să studieze în detaliu traseul noii frontiere în Basarabia.

² Clarendon către Palmerston, Paris, 19 februarie 1856. Akten zur Geschichte des Kriemkriegs. Serie III: Englische Akten zur Geschichte des Kriemkriegs. Band 4: 10 September 1855 bis 23 Juli 1856 (în continuare Englische Akten), ed. Winfried Baumgart, Oldembourg, 1988, p. 772.

³ Clarendon către Palmerston, Paris, 19 februarie 1856. Englische Akten, p. 772.

⁴ Clarendon către Palmerston, Paris, 25 februarie 1856. Englische Akten, p. 789.

⁵ Clarendon către Palmerston, Paris, 25 februarie 1856. Englische Akten, p. 789.

În luna iunie 1856, comisarii europeni însărcinați cu delimitarea frontierei din Basarabia au constatat faptul că există o diferență majoră între așezarea reală a orașului Bolgrad (Dumitru 2010, 69) și cea care era pe harta furnizată de ruși. Pe aceasta exista un singur Bolgrad (Tabac), aflat la o oarecare distanță de râul Ialpug în apropiere de Valul lui Traian, pe când Bolgradul în care se aflau ei era situat pe malul Ialpugului, la sud de Bolgradul vechi (Tabac). Istoricul român Dumitru Vitcu este de părere că această confuzie s-a datorat în exclusivitate Rusiei, care încerca, pe de o parte, să realizeze o trasare convenabilă ei însăși, iar pe de altă parte, să creeze disensiuni între Marea Britanie și Franța (Vitcu 2006, 120). Miza Marilor Puteri rămânea eliminarea Rusiei de la orice contact direct cu Dunărea. A urmat o aprigă „bătălie diplomatică” pentru orașul Bolgrad, centrul administrativ al coloniștilor bulgare din Basarabia, la care împăratul Alexandru al II-lea ținea mult.

Poziția Marii Britanii referitoare la sudul Basarabiei se observă și din rapoartele ambasadorului francez la Londra, contele de Persigny. În numeroasele discuții purtate cu lordul Clarendon, diplomatul francez s-a putut convinge că guvernul britanic „împărtășea” altă opinie decât cel francez⁶. Într-o manieră subtilă, Clarendon a criticat Franța că susține punctul de vedere înaintat de Rusia, anume ca Bolgradul să rămână în continuare Imperiului Rus. Pe de altă parte, Rusia era percepută drept „vinovată” pentru situația complicată în care se află „concertul european”, furnizând hărți false, cu scopul bine mascat de a înșela „vigilența” comisarilor aflați pe teren⁷. Spre finele lunii august - începutul lunii septembrie ambasadorul francez Persigny s-a aflat în conceniu, iar sarcina de a purta discuții cu reprezentanții guvernului britanic i-au revenit însărcinatului cu afaceri Malaret. Argumentele utilizate de diplomația britanică erau aceleași, în consecință se cerea respectarea întocmai a Tratatului de la Paris⁸. Un alt moment care trebuie adus în discuție era faptul că britanicii adoptaseră o poziție potrivnică Unirii Principatelor Române, încercând să con-

⁶ Persigny către Walewski, Londra, 21 august 1856. AAE, Correspondance Politique, Angleterre, vol. 705, f. 156.

⁷ Persigny către Walewski, Londra, 21 august 1856. AAE, Correspondance Politique, Angleterre, vol. 705, f. 156.

⁸ Malaret către Walewski, Londra, 25 august 1856. AAE, Correspondance Politique, Angleterre, vol. 705, f. 173.

strângă punctul de vedere al Franței în disputata chestiune a Bolgradului⁹.

Atitudinea cea mai tranșantă la adresa Rusiei a avut-o, fără îndoială, prim-ministrul britanic, lordul Palmerston. Această poziție se observă dintr-o scrisoare „amicală” adresată ministrului de externe francez, contele Walewski. Ea parvenea ca urmare a faptului că Parisul susținea toate „demersurile” Rusiei de a păstra Bolgradul, iar operațiunile de delimitare erau îngreunate. Și nu în ultimul rând, Palmerston sesizase apropierea tot mai evidentă a Rusiei de Franța, mai ales că ambasador la Petersburg era fratele vitreg al împăratului Napoleon al III-lea, contele de Morny. Palmerston afirma că Rusia nu respectă cu strictețe Tratatul de la Paris, ci dimpotrivă, încearcă prin orice mijloace să-l submineze (Craven 1879, 513). Pe lângă aducerea în discuție a distrugerii fortăreței Karsului, a tentativei Rusiei de „a pune mâna” pe Insula Șerpilor, chestiunea Bolgradului era pe departe cea mai importantă problemă care îl „măcina” pe diplomatul britanic. În vizitarea sa, substituirea orașului Bolgrad cu unul cu același nume, este un șiretlic nedemn de o „mare putere ca Rusia” (Craven 1879, 514). Diplomatul a reamintit contelui Walewski faptul că, la congresul de la Paris, s-a luat decizia ca frontiera să fie reglată în interesul Principatului Moldovei, ceea ce, în mod implicit, însemna să limiteze orice acces la Dunăre pentru Rusia. În schimb, Franța acționează contrar intereselor Marii Britanii. Observăm că Palmerston realizează succint o analiză a poziției adoptate de Austria și Imperiul Otoman care, în mare măsură, corespunde atitudinii cabinetului de la Saint James. În schimb, Franța se îndreaptă iremediabil spre o alianță cu Rusia, iar toate eforturile aliaților din timpul Războiului Crimeii de a limita expansionismul rusesc se puteau dovedi zadarnice. Pe de altă parte, expunerea într-o manieră detaliată a etapelor evoluției problemei Bolgradului era o tentativă a diplomatului britanic de a-l „sensibiliza” pe Walewski asupra importanței acestei chestiuni, și de a-i încredința rolul de „mediator” (Craven 1879, 515). La scurtă vreme a parvenit și răspunsul lui Walewski, unul surprinzător de „tranșant” la adresa Marii Britanii. Franța însă, adoptă o poziție opusă Marii Britanii (Craven 1879, 516). Această atitudine, mai degrabă osti-

lă la adresa cabinetului britanic, l-a „bulversat” complet pe Palmerston, care va considera Franța principala vinovată pentru nesoluționarea chestiunii Bolgradului în interesul Europei.

Presa britanică a adoptat și ea o poziție dură la adresa Rusiei, care încerca să se eschiveze de la respectarea Tratatului de la Paris. Într-un articol de fond care se referea la atitudinea lordului Palmerston cu privire la respectarea Tratatului de la Paris¹⁰, vorbește deschis și despre sudul Basarabiei. Premierul britanic este conștient de existența a două localități cu numele de Bolgrad: una care duce la excluderea Rusiei de la Dunăre, iar alta care o menține în continuare riverană. Se accentua încă o dată că scopul urmărit de marile puteri este acela de a scoate Rusia de la Dunăre. De menționat este faptul că Franța susținea cu tenacitate propunerile venite din partea Rusiei. Palmerston mai adăuga că miniștrii britanici nu urmăresc scopuri personale, în comparație cu Franța, care arată mereu „vot de încredere” Rusiei, aceștia nu sunt „orbi” la faptul că orice compromis va duce la „violarea” directă a Tratatului de la Paris, în consecință le va respinge¹¹.

Corespondentul din Viena al publicației „Times” a declarat că în eventualitatea în care, chestiunea sudului Basarabiei va fi pusă din nou în discuție, în cadrul unui conferințe, Rusia va fi susținută de Franța, Prusia și, probabil, de Sardinia. Același corespondent, a cărui sursă nu se cunoaște cu exactitate, relatează o conversație de la sfârșitul lui octombrie 1856 dintre ambasadorul francez la Viena Adolphe de Bourqueney și prințul Calimachi. Reprezentatul francez se arată uimit de „comportarea” Rusiei în chestiunea sudului Basarabiei și nu înțelege de ce Marea Britanie, Austria și Imperiul Otoman manifestă atâta interes și „implicare” în această problemă, deloc importantă în concepția sa. Bourqueney a declarat că obiectivele războiului recent încheiat au fost atinse, iar Franța a intrat în acest conflict pentru a arăta Rusiei că nu este singura „stăpână” din Europa. El nu înțelege de ce aceste țări sunt împotriva Rusiei pentru un „fleac”, iar Franța arată „mărinimie și generozitate”. Răspunsul prințului Calimachi a fost unul „surprinzător” de edificator și anume

⁹ Malaret către Walewski, Londra, 25 august 1856. AAE, Correspondance Politique, Angleterre, vol. 705, f. 175.

¹⁰ Palmerston position abroad, „The Spectator”, 15 november 1856.

¹¹ Palmerston position abroad, „The Spectator”, 15 november 1856.

că Franța ar trebui să-și arate generozitatea din „ownexpense”, dar nu pe seama vecinilor¹².

La Londra, însărcinatul cu afaceri francez Malaret, încerca să explice lordului Palmerston „opțiunea” Franței de a susține Rusia, fiind în viziunea Parisului o chestiune de ordin secundar. Evident, ministrul britanic a încercat să explice într-o manieră cât mai simplistă faptul că se dorește respectarea angajamentelor luate prin semnarea la 30 martie a Tratatului de la Paris de către Rusia. Atitudinea sa a fost tranșantă, ceea ce se explică prin faptul că nu dorea să acorde vreo concesie Petersburgului care „înșelase” cabinetele europene prin existența a două localități cu numele de Bolgrad, ceea ce generase dificultăți insurmontabile¹³. Poziția fermă a cabinetului de la Saint James l-a determinat pe ministrul de externe francez, contele Walewski, de a insista pe lângă Petersburg, pentru a face unele concesii în problema Bolgradului (Mosse 1950, 109). La scurtă vreme o știre parvenită de la Londra făcea „senzație” și deja „lumea diplomatică” se pregătea să finiseze „disputa Bolgradului”. La începutul lunii septembrie 1856, la Londra, ambasadorul rus Kreptovici¹⁴ a făcut niște declarații „surprinzătoare” însărcinatului francez Malaret. Aceste declarații au ajuns până la ministrul Walewski, dar și la Morny, care au rămas „uluiți”. După ce a amintit încă o dată despre atitudinea loială și moderația arătată de guvernul francez la adresa celui rus, diplomatul rus, de origine polonez, a declarat că guvernul de la Petersburg, într-un „spirit de conciliațiune”, va abandona orice pretenție asupra Bolgradului și a Insulei Șerpilor¹⁵. Aceste declarații veneau însă fără a

reflecta poziția oficială adoptată de țarul Alexandru al II-lea în această problemă, susținut însă cu tărie de faptul că plenipotențiarul rusi în timpul Congresului de la Paris au acționat cu „loialitate” în soluționarea acestei probleme. Pentru a sprijini în continuare poziția diplomaților ruși, țarul a declarat că și ei au fost „înșelați”, ca și ceilalți plenipotențiar, în ce privește existența a două localități cu numele Bolgrad, faptul datorându-se mai degrabă unei „neînțelegeri”, decât tentativei de a încerca să „înșele” Marile Puteri. Declarațiile ambasadorului rus l-au surprins pe Malaret, care nu știa cu exactitate opinia pe care acesta o susținea și dacă aceasta se afla în concordanță cu intențiile guvernului de la Petersburg. Ambasadorul Marii Britanii, Wodehouse, critica Rusia pentru simplul fapt că ea utilizează „micile chestiuni” în dispută pentru a întârzia executarea unor articole din Tratatul de la Paris. Acest fapt nu însemna că ea avea „speranța” să păstreze Bolgradul. Rusia intenționa să creeze disensiuni între aliați, punct de vedere corect, care și-a dovedit valabilitatea mai târziu¹⁶. Contele Walewski inițial a dat crezare acestei știri „formidabile” și deja se pregătea să „felicite” Rusia pentru spiritul de moderație¹⁷, dar imediat Morny i-a temperat „acțiunile”, deoarece era pe deplin convins că acesta făcuse doar niște afirmații personale, fără „avizul” curții imperiale rusești. Contele Morny, care era mereu în discuții cu Gorceakov, nu dădea importanță acestor declarații, subliniind că Rusia își menține în continuare „pretențiile” asupra Bolgradului și a Insulei Șerpilor¹⁸.

Atitudinea fermă a cabinetului de la Petersburg de a nu ceda Bolgradul către Principatul Moldovei, la care se adăuga și faptul că Marea Britanie nu admitea nici o concesie pentru inamicul din războiul Crimeii, ducea la o situație tensionată în interiorul „concertului european”. Drept con-

¹² „The Spectator”, 1 november 1856, p. 5.

¹³ Malaret către Walewski, Londra, 1 septembrie 1856. AAE, Correspondance Politique, Angleterre, vol. 705, f. 199-200.

¹⁴ În luna august 1856, contele Kreptovici, noul ambasador al Rusiei la Londra, a avut o întrevedere cu lordul Palmerston, în care discuția s-a axat pe cele două „litigii” apărute după semnarea Tratatului de la Paris. Este important de menționat că ambasadorul rus a făcut două declarații neașteptate și anume că problema Basarabiei va fi soluționată într-o manieră care să mulțumească pe toți, iar târăganarea rezolvării acestei chestiuni se datorează: „la faute des agents subalternes, et non pas celle du gouvernement qui désirait un arrangement final”. *Memorandum du Lord Palmerston concernant l'entrevue avec le nouvel ambassadeur de Russie à Londres, concernant aux deux points en litige* Pica-dilly, 12 august 1856. Augustus Craven, Lord Palmerston. Sa correspondance intime pour servir à l'histoire diplomatique de l'Europe de 1830 à 1865, vol. II, Paris, 1878, pp. 505-512.

¹⁵ Malaret către Walewski, Londra, 7 septembrie 1856. AAE, CP, Angleterre, vol. 705, f. 219 v. Despre poziția lui Kreptovici cu privire la Bolgrad, Malaret scria următoarele, fără a menționa dacă este punctul oficial al guvernului de la Petersburg: „Comte Chreptovich m'a dit que le cabinet de

Pétersbourg n'avait aucune espèce de parti pris sur ces deux affaires; il serait même disposé, dans un esprit de conciliation, à abandonner toute espèce de prétention sur le nouveau Bolgrad, s'il était certain en agissant ainsi que personne ne se meprendrait sur les motifs de sa conduite que l'on saurait bien en Europe qu'il ne cede point devant l'attitude hostile de l'Angleterre”. Ibidem, f. 220.

¹⁶ Wodehouse către Clarendon, St. Petersburg, 5 septembrie 1856. The National Archives of the United Kingdom, Public Record Office 65/472, doc. nr. 138.

¹⁷ Walewski către Morny, Paris, 8 septembrie 1856. AMAE, CP, Russie, vol. 212, f. 224.

¹⁸ Walewski către Malaret, Paris, 9 septembrie 1856. AAE, CP, Angleterre, 705, f. 226. „Rien n'a modifié les dispositions du cabinet de Pétersbourg en ce qui concerne Bolgrad et l'île des Serpents”.

secință, unica soluție „agreată” în special de Imperiul Rus a fost convocarea unei noi conferințe pentru a pune în dezbatere „litigiile” apărute după semnarea Tratatului de la Paris, adică Bolgradul și Insula Șerpilor. Nu toate puterile semnatare ale Tratatului din 30 martie și-au dat adeziunea la un asemenea „compromis”. În poziția cea mai dificilă se găsea Sardinia care trebuia să aleagă de partea cărui aliat din Războiul Crimeii este, Franța sau Marea Britanie, însă în cele din urmă a susținut un asemenea demers¹⁹.

Austria, care era „adepta” unei asemenea soluții a replicat prin „vocea” ministrului de externe Buol, că Viena acceptă o asemenea propunere, doar în cazul în care este o decizie unanimă (Mosse 1959, 115). Turcia a înaintat la fel o asemenea „sugestie”. Practic, Marea Britanie era cea mai aprigă contestatară a unei asemenea decizii. Lordul Palmerston a explicat inconveniența convocării unei noi conferințe. În primul rând, Rusia nu putea fi o „voce” în disputa referitoare la Bolgrad și că nu are dreptul de a fi „judecător în propria cauză” (Mosse 1950, 115). Pe de altă parte, ministrul britanic contesta participarea Prusiei la viitoarele deliberări, deoarece nu a fost implicată în această dispută, și nu a avut reprezentant în comisia de delimitare a frontierei în Basarabia. Aceeași poziție a manifestat și secretarul de stat, lordul Clarendon, care a consimțit convocarea unei conferințe, însă fără participarea Prusiei și a Rusiei (Mosse 1950, 116). Discuțiile în jurul realizării unei noi conferințe au fost „inepuizabile” și se părea la un moment dat că nu se va ajunge la nici o înțelegere în această privință. În intervalul octombrie-decembrie, diplomații englezi au încercat toate „mijloacele” posibile, l-au trimis pe Persigny, ambasadorul francez la Londra să discute în privat cu Napoleon al III-lea, ca în cele din urmă tot cabinetul de la Saint-James să vină cu o propunere. În consecință, la 24 noiembrie 1856, cabinetul de la Londra a înaintat următoarea propunere împăratului Napoleon al III-lea și contelui Walewski: convocarea unei noi conferințe sau continuarea negocierilor cu privire la o eventuală compensație pentru Rusia, în cazul în care va ceda Bolgradul (Mosse 1950, 126). Peste trei zile decizia a fost comunicată de ambasadorul britanic la Paris, lordul Cowley, în care guvernul francez miza pe prima „variantă”, adică o nouă conferință (Mosse

1950, 126). Marea Britanie a încercat să se opună energic unei compensații către Rusia, în opoziție cu Franța, care era „adepta” unei asemenea „remunerări” teritoriale pentru Petersburg, care trebuia să cedeze un teritoriu important. Această conferință și-a început lucrările la 31 decembrie 1856, sub președinția contelui Walewski. La 6 ianuarie s-a ținut cea de-a două ședință și s-a semnat un protocol care a pus capăt disputei Bolgrad și a Insulei Șerpilor. Prin urmare, Insula Șerpilor a intrat în posesia Imperiului Otoman, care avea și responsabilitatea de a menține farul pe insulă, sub supravegherea unei comisii internaționale. Bolgradul a revenit Principatului Moldovei, iar Rusia s-a consolată cu orașul Comrat, având o populație de 3000 de locuitori.

Anexe

**Mémorandum du Lord Palmerston
concernant l'entrevue avec le nouvel
ambassadeur de Russie à Londres,
concernant aux deux points en litige:**

Picadilly, 12 août 1856

Le comte Chreptowitch s'est rendu chez moi ce matin, à onze heures et demie, ainsi qu'il avait été convenu. Il a débuté par l'expression de plaisir qu'il éprouvait à renouveler connaissance avec moi. A quoi j'ai répondu dans les mêmes termes. Après un peu de conversation préliminaire sur ce terrain, j'ai dit que je regrettais qu'à notre première entrevue, après la reprise des relations diplomatiques entre les deux gouvernements, j'eusse à entrer dans une série de griefs. „Eh bien, dit-il, faites-les-moi savoir: quels sont-ils? „J'ai répondu que je regrettais d'avoir à dire que, depuis la conclusion du traité de paix, le gouvernement russe avait agi d'une manière qui ne répondait pas à ses engagements; que, dans quelques cas, il les avait rompus, que, dans d'autres, il avait essayé de les éluder. Le traité spécifiait distinctement que la forteresse et le district de Kars seraient restitués à la Turquie; et, contrairement à cet engagement, la citadelle avait été démolie, et la force russe qui l'occupait, augmentée. Le traité dit qu'une portion de la Bessarabie serait restituée à la Turquie, et qu'à dater de la ratification du traité ce territoire appartenait de droit à la Turquie. Or, au mépris de cette stipulation, les Russes ont détruit les fortifications d'Ismail et de Reni. Ici le comte Chrepowich m'interrompt

¹⁹ Cavour către Azeglio, Villamarina, 2 octombrie 1856. Cavour e l'Inghilterra, vol. II, Bologna, 1933, p. 58.

avec beaucoup d'impatience. Il dit cela était fait et que, à tort ou à raison, il était inutile de revenir sur des événements passés; que nous ne devons regarder que l'avenir. Je lui dis que j'étais d'une tout autre opinion et que ces points avaient, comme j'allais le lui expliquer, une portée considérable pour l'avenir; qu'il fallait que je lui dise amplement et clairement ce que je pensais là-dessus, et que c'était pour cela que je l'avais prié de passer chez moi, et que, s'il ne voulait pas m'écouter, il ferait bien de retourner à Petersbourg. Ensuite je repris: J'ai dit que non-seulement ces choses étaient en contradiction directe avec le traité, mais tout à fait indignes d'une grande puissance comme la Russie. Si la Russie avait pu obtenir au congrès de Paris des stipulations à l'effet d'obtenir qu'il n'y aurait point d'ouvrages défensifs à Kars et pas de fortifications à Ismail et à Reni, et que ces deux frontières fussent laissées ouvertes aux attaques futures de la Russie, attaques préméditées, du moins sa conduite nous porterait à le croire, quoique je ne lui demandasse pas de l'admettre, si de telles stipulations, lui ai-je dit, avaient été obtenues, j'aurais compris l'importance que la Russie y eût attachée et certainement elles valaient la peine d'une lutte dans la conférence; mais, comme aucune stipulation de ce genre n'est intervenue, le seul effet de la démolition de Kars, d'Ismail et de Reni serait de causer de la dépense et de la peine aux Turcs pour reconstruire ces ouvrages, et le résultat probable c'est qu'ils seraient reconstruits sur un meilleur plan. Cella n'a donc été qu'une ébullition de mauvaise humeur et de vengeance qu'on pourrait appeler puérile. J'ai dit cependant que nous apprenions avec plaisir qu'une partie de ce grief était sur le point de cesser, et que Kars et son territoire devaient être évacués sans retard par les Russes.

L'autre point dont j'avais à me plaindre était la tentative faite pour prendre possession de l'île des Serpents. Lorsque la limite orientale et occidentale entre la Russie et la Turquie d'Europe passait au sud de cette île, cette île appartenait naturellement à la Russie; mais, maintenant que la ligne de démarcation orientale et occidentale doit passer beaucoup au nord de l'île, l'île doit naturellement appartenir à la Turquie. J'ai remarqué que l'île n'avait aucune valeur intrinsèque comme territoire, et que sa seule valeur était due à son phare qui est un guide pour les vaisseaux qui se dirigent vers les bouches du Danube, et que, pour cette

même raison, elle doit appartenir aux puissances auxquelles ces bouches appartiennent. J'ai dit que le phare servant pour le Danube pouvait également servir pour Odessa; et que, puisque nous en étions sur ce point, j'observais, en passant, que nous avons été informés que le détachement russe qui a débarqué pour prendre possession de l'île, y ayant trouvé une force supérieure de Turcs, à s'en aller et à abandonner l'île aux Russes ou à désertir et à entrer à leur service. Le comte Creptowitch sembla admettre la force de cette raison, à savoir qu'avec la nouvelle ligne de délimitation dans ces parages, l'île des Serpents devait entrer dans les limites turques.

Je passai alors à la Bessarabie. Je lui dis que l'empereur de Russie avait formellement accepté la proposition de Vienne, fixant la nouvelle délimitation entre la Russie et la Moldavie par une ligne partant d'un point au nord du Pruth et suivant les montagnes qui s'étendent dans la direction sud-est et aboutissent au lac Salsyk; qu'à Paris, par pure déférence pour l'empereur de Russie, les alliés, animés du désir de ne rien exiger qui n'eût une valeur politique réelle, avaient consenti à une modification considérable de cette ligne en faveur de la Russie; que cependant cette nouvelle ligne était clairement définie par le traité; qu'elle devrait partir d'un point de la côte de la mer Noire au-delà du lac Bourna-Sola, rejoindre la route d'Ackermann et suivre cette route jusqu'à la rivière Yalpouk, laissant la ville de Bolgrad au nord de la frontière; qu'au congrès on avait produit une carte sur laquelle on avait désigné une ville portant le nom de Tabor ou de Bolgrad, indiquée comme étant la ville au sud de laquelle devait courir la ligne de démarcation et entre laquelle et le lac Yalpouk il existe un espace suffisant pour tirer la ligne en question. Mais, ai-je ajouté, lorsque les commissaires arrivèrent sur les lieux, les Russes leur décochèrent une nouvelle Bolgrad, laquelle se trouve beaucoup plus au sud de la Bolgrad de la conférence, et tellement proche du lac Yalpouk, qu'il n'y a pas d'espace entre la ville et le lac pour tirer une ligne de délimitation. J'ai dit que c'était là une indigne supercherie qu'il était impossible d'admettre, et que l'ancienne Bolgrad, qui était la ville entendue par le congrès, devait être la Bolgrad au sud de laquelle la frontière devait passer. Le comte Creptowitch a dit que de fait la nouvelle Bolgrad est la vraie ville, l'ancienne n'étant qu'un village ruiné et abandonné; mais il admit néanmoins que

c'était l'ancienne Bolgrad et non pas la nouvelle qui devait être regardée comme la Bolgrad du traité.

J'ai dit que nous avions encore à nous plaindre d'un autre procédé des commissaires russes: d'abord, que la commission avait établi qu'en premier lieu elle parcourrait toute la ligne en plantant des jalons en chemin pour ensuite l'examiner en détails; que sur une grande portion de la ligne tous étaient convenus; et nos commissaires avaient proposé que l'on plaçât des jalons sur ces points convenus, laissant les autres, sur lesquels il y avait des divergences, à être marqués dans la suite lorsque l'on se serait mis d'accord; qu'à cela les Russes ont fait des objections et qu'ils veulent tout tenir en suspens jusqu'à ce que tout soit décidé. J'ai dit qu'en agissant ainsi, la saison des opérations serait perdue; que l'hiver arriverait avant que la frontière ne soit définie; et qu'est-ce qui en résulterait? Les Russes n'évacueraient pas le territoire qu'ils doivent céder, parce que la ligne de démarcation ne serait pas arrêtée et définie; les Autrichiens ne sortiraient pas des principautés, parce que les Russes n'étaient pas sortis de la partie de la Bessarabie qu'ils doivent céder; et que probablement notre flotte ne quitterait pas la mer Noire parce que le traité n'est pas exécuté. Cet état de choses sera contraire au traité; mais la faute en sera aux Russes de même que la responsabilité, et c'est ce que nous aurons à dire lorsque le parlement se réunira. Le comte Creptowitch a dit que ces délais étaient la faute des agents subalternes, et non pas celle du gouvernement qui désirait un arrangement final. J'ai dit que cela pouvait être, mais que ce n'était pas à nous de donner des ordres à ces agents subalternes russes, tandis que le gouvernement russe le pouvait; et, comme ce gouvernement est absolu, il peut exiger que ses ordres soient exécutés et que, par conséquent, nous devons rendre ce gouvernement responsable de la conduite de ses agents. Cependant le comte Creptowitch m'a assuré, dans les termes les plus positifs, que ces affaires seraient promptement arrangées et d'une manière satisfaisante. J'ai dit que j'espérais qu'il en serait ainsi et que de cette façon toutes les difficultés qui restent seraient surmontées; que la nouvelle que Kars serait immédiatement restitué aux Turcs nous avait délivrés de l'embarras que nous éprouvions quant à l'envoi de lord Granville à Moscou, et que, si les autres points étaient bien arrangés, nous reprendrions nos anciennes

relations d'amitié cordiale avec la Russie; que nous sommes une nation pratique et simple, regardant aux choses et non aux mots; et que les petites attentions et les flatteries que l'on nous disait que les Russes prodiguaient en ce moment aux Français et dont le succès était douteux, n'auraient aucun effet sur nous; qu'il paraissait que le prince Gortschakoff avait exprimé quelque surprise à lord Granville de ce que l'Angleterre eût à elle seule pris dans la mer Noire une mesure qui se rapportait à un traité auquel l'Angleterre ne formait qu'une partie entre plusieurs autres parties contractantes; mais que le prince Gortschakoff ne devra pas s'étonner de nous voir continuer à agir de même que lui, toutes les fois que l'occasion s'en présentera, parce que nous trouvons que nous avons le droit de le faire et que nous savons que nous en avons le pouvoir.

J'ai dit que le baron Brunow m'avait maintes fois répété que l'Angleterre et la Russie suivent des principes différents en matière de gouvernement. La Russie a pour idéal un pouvoir despotique, l'Angleterre un gouvernement constitutionnel; mais que néanmoins les deux pays ont de grands intérêts en commun, avec lesquels les différences abstraites et théoriques d'opinion n'ont aucun rapport direct, et que tant que l'Angleterre et la Russie ne se trouveront pas en collision relativement aux affaires de la Turquie ou de la Perse, il n'y a aucune raison pour elles de ne pas agir de concert sur bien des points importants. J'ai dit que j'espérais que la Russie resterait fidèle à ses engagements envers la Turquie, et qu'en ce cas il n'y aurait aucune divergence, et que, quant à la Perse, la Russie avait fait pendant la guerre ce qu'elle avait fait en Amérique, et ce qu'elle avait parfaitement le droit de faire, c'est-à-dire de susciter à l'Angleterre autant d'embarras et d'hostilité qu'il était en son pouvoir de lui en créer; que ses instruments cependant étaient devenus ou deviendront ses victimes; que la Russie avait fait perdre au général Pierce toute chance d'être réélu par suite de la conduite qu'elle lui avait persuadé de tenir envers l'Angleterre; et quant à la Perse, quoiqu' nous ayons jusqu'à présent montré beaucoup de patience, le moment approchait où le gouvernement persan aurait quelques raisons de regretter sa conduite envers nous, si, dans l'intervalle, cette conduite n'était pas changée et pleinement réparée. J'ai remarqué que le comte Creptowitch n'a guère essayé de nier ce que je disais à l'égard de l'action de la Russie en Amérique et en

Perse. J'ai dit, et il s'est vivement joint à moi dans ce désir, que nous désirions sincèrement oublier le passé pour ne nous rappeler que nos anciennes bonnes relations; que, quant à lui-même personnellement, il était malheureux qu'un temps aussi long se fût écoulé entre sa nomination et son arrivée, parce que cela n'a pu être considéré que comme un manque de respect envers la reine, non pas de sa part à lui mais de la part de son gouvernement; qu'en général, lorsqu'un ministre étranger arrive pendant le séjour de la reine à Osborne, ce ministre est invité par le secrétaire d'Etat pour les affaires étrangères à l'accompagner à Osborne pour avoir le plus tôt possible une audience de Sa Majesté; mais que, dans le cas où il se trouvait, cet usage ne serait pas observé; et qu'ayant montré si peu d'empressement à rendre ses hommages à la reine, on ne pouvait recommander à Sa Majesté d'en mettre à le recevoir, et qu'ils ne peut avoir son audience qu'après le retour de la reine à Londres.

Nous nous sommes quittés avec beaucoup de cordialité, en nous faisant mille questions de part et d'autre sur nos amis mutuels anglais et russes.

Augustus Craven, Lord Palmerston, sa correspondance intime pour servir à l'histoire diplomatique de l'Europe de 1830 à 1865, vol. II, Paris, 1879, pp. 505-512

The Bolgrad question

The *Augsburg Gazette* contains an article on the Bolgrad question, which deserve particular attention, as it emanated from an official source. After premising that the Anglo-Gallo-Austrian controversy relative to Bolgrad is less violent than it was a short time ago, the government writer observes that the freedom of the Danube is in the most intimate connexion with the Bolgrad question. The Allied Powers declared that they would not permit the great artery of south-eastern Europe to be „taken up” (tied), and Russia consented to withdraw entirely from the Danube. The Pays has stated that the treaty of march 30th let Bolgrad in the hands of Russia, „although it was not the intention of the Allied Powers that she should retain it”. The statement is but partially correct. The Powers intended that Russia should retain possession of the Bolgrad marked on the map which was used at the Conference. The Austrian writer observes that the Bolgrad to which he alludes had the name Tabak, placed be-

tween brackets, attached to it. If the map used is not attached to the protocols or acts of the Conference, the omission is to be lamented, but it can make no difference, as the allied Powers are bound to leave Bolgrad (Tabak) in the hands of Russia. „But the St. Petersburg government now lays claim to another Bolgrad – a place which is connected with the Danube by means of a lake – a Bolgrad which was not marked on the map used, and was not even alluded to by the Russians during the Conferences”. If the Russian Plenipotentiaries knew of the existence of this Bolgrad they ought to have mentioned it, and maintained their claim to it, - but they did not so. „What the Russian government now requires is a novum, a something which goes beyond the stipulations of the treaty of peace”. In a word, the Bolgrad that Russia wishes to keep is a place on the treaty as the Moldavian frontier. „How can such a matter be brough before the Paris Conference? Shall Russia be judex in re propria, or shall Sardinia act as umpire between the great Powers. We do not doubt that the Bolgrad and Serpents Isle questions will be amicably settled, and the treaty of april 15th points out the way in which it may most easily be done. Let there be a previous understanding and agreement between France, Austria, England, and the Porte in the sense and spirit of that alliance, which led to peace”. You will hardly fail to observe that the foregoing fully confirms informations contained in my letters of the 11th and 14th of this month.

Almost all the organs of the foreign press speak of the Frontier Question as a matter which is on the point of being satisfactorily settled; but it is not clear to me what is meant. Russia (and the news is authentic) still insists on retaining possession of Bolgrad, and the policy of France is just as equivocal now as it was ten days or a fortnight since. It is well known to me that M. de Persigny, on his return to England, gave tranquillizing assurances to the British Government, but any change of measures in France must be preceded by a change of men. M. de Walewski still insists on a resumption of the Conferences, but Austria positively refuses, and will continue to refuse to accede to the wishes of the French Government, until France, England, Austria, and Turkey have come to a complete understanding in regard to Bolgrad and the Isle of Serpents. When the Four Powers are able to agree, the Conference will meet to settle certain matters connected with

the Treaty of Peace, but you may be sure that the Emperor of Austria will not again permit his representative to share in a discussion on any matter which is foreign to the Oriental question. The illustrious descendant of the Hapsburg does not

seem to think that the establishment of a permanent Areopagus in France would conduce to the welfare of Europe!

„The Globe”, 24 november 1856, p. 2

Bibliografie

- Benson 2014:** A.C. Benson, *The letters of Queen Victoria*, vol. III: 1854-1861 (Cambridge 2014).
- Brătianu 1940:** G.I. Brătianu, *La Moldavie et ses frontieres historiques* (Bucarest 1940).
- Catalan 1992:** S.M. Catalan, *Principiul integrității teritoriale în politica românească în vremea lui Alexandru Ioan Cuza*. *Revista Istorică* III/7-8, 1992, 753-767.
- Catalan 1993:** S.M. Catalan, *Cu privire la locul Basarabiei în politica franceză (1856-1861)*. *Cugetul* 2, 1993, 150-158.
- Cernovodeanu 1992:** P. Cernovodeanu, *Inițiative românești de redobândire a Basarabiei în perioada Războiului Crimeii (1854-1856)*. *Revista Istorică* III/1-2, 1992, 81-96.
- Cojocariu 1991:** M. Cojocariu, *Basarabia în contextul unirii Principatelor*. *Cugetul* 1, 1991, 46-50.
- Cojocariu 2010:** M. Cojocariu, *Încercări românești de recuperare a Basarabiei (1853-1859)*. In: (Ed. Gh. Cliveti, M. Iacobescu, D. Balan) *Slujind-o pe Clio*. In *Honorem Dumitru Vitcu* (Iași: Editura Junimea 2010), 94-103.
- Craven 1879:** A. Craven, *Lord Palmerston: Sa correspondance intime pour servir à l'histoire diplomatique de l'Europe de 1830 à 1865*, vol. II, Paris, 1879.
- Documente 2006:** *Documente privind istoria modernă și contemporană a României*, ed. Dan Mărgărit, Gheorghe Sbârnă, Ion Stanciu, Silviu Miloiu, Iulian Oncescu, Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2006.
- Dumitru 2010:** D. Dumitru, *Marea Britanie și Unirea Principatelor Române (1856-1859)*, Chișinău, Editura Pontos, 2010.
- Mosse 1959:** W. E. Mosse, *Britain, Russia and the Questions of Serpents Island and Bolgrad: two incidents in the execution of the Treaty of Paris, 1856*. In: *The Slavonic and East European Review*, vol. 29, nr. 72, december 1950, pp. 86-131.
- Roux 1913:** Fr. Ch.- Roux, *Alexandre II, Gortchakoff et Napoleon III*, Paris, 1913.
- Schroeder 1972:** Paul W. Schroeder, *Austria, Great Britain and the Crimean War. The destruction of the European Concert*, Cornell University Press, 1972.
- Vitcu 2006:** D. Vitcu, *Tratatul de la Paris (1856) și avatarurile delimitării hotarului european între Rusia și Turcia*. In: *Congresul de pace de la Paris (1856): prefaceri europene, implicații românești*, ed. Dumitru Ivănescu, Dumitru Vitcu, Iași, Editura Junimea, 2006, 113-143.
- Wetzel 1985:** D. Wetzel, *The Crimean War: a diplomatic history*, East European Monographs, 1985.

Great Britain and the issue of Southern Bessarabia in 1856-1857

Keywords: Southern Bessarabia, Bolgrad, Great Britain, delimitation, conference, compensation.

Abstract: After the Crimean War, the great powers drew attention to the issue of Bessarabia. According to the Paris Peace Treaty, signed on March 30, 1856, Southern Bessarabia was to be ceded to the Principality of Moldavia. Obviously, Russia could not accept the territorial changes that blocked its access to the Danube. Great Britain was Russia's most irreconcilable opponent. France supported Russia in the matter of preserving Southern Bessarabia on the grounds that Bolgrad was the administrative center of the Bulgarian colonies in Bessarabia. But Britain took a tough stance, not allowing any violations of the treaty by Russia. British diplomacy insisted on the transfer of South Bessarabia to the Principality of Moldavia without granting Russia any territorial compensation. In the end, the issue of Southern Bessarabia was settled at the Paris Conference in January 1857.

Великобритания и вопрос о Южной Бессарабии в 1856-1857 гг.

Ключевые слова: Южная Бессарабия, Болград, Великобритания, делимитация, конференция, компенсация.

Резюме: После окончания Крымской войны великие державы обратили внимание на бессарабский вопрос. Согласно Парижскому мирному договору, подписанному 30 марта 1856 года, Южная Бессарабия должна была отойти Молдавскому княжеству. Естественно, Россия не могла согласиться с территориальными из-

менениями, которые закрывали ей доступ к Дунаю. Великобритания была ее самым непримиримым оппонентом. Франция поддерживала Россию в вопросе сохранения Южной Бессарабии на том основании, что Болград был административным центром болгарских колоний в Бессарабии. Но Великобритания заняла жесткую позицию, не допуская никаких нарушений договора со стороны России. Британская дипломатия настаивала на передаче Южной Бессарабии Молдавскому княжеству без предоставления России какой-либо территориальной компенсации. В конечном итоге вопрос о Южной Бессарабии был урегулирован на Парижской конференции в январе 1857 года.

07.03.2018

Eugen-Tudor Scrifos, Institutul de Istorie, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, 31 August 1989, 82, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: tudor.scl@gmail.com